
UDK 394(497.5 Dubrovnik)"13/15"

316.728(497.5 Dubrovnik)"13/15"

Pregledni članak

Primljeno: 5. VI. 2006.

Slavica STOJAN

Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku

IZAZOV NOĆI U RENESANSNOM DUBROVNIKU

Sažetak

Na temelju suvremene dokumentacije i djela istaknutih pisaca onoga doba te služeći se najnovijim istraživanjima te intrigantne problematike, autorica rekonstruira noćni život renesansnoga Dubrovnika koji je bio sve samo ne idiličan i poželjan. O tome najbolje piše Marin Držić koji u gotovo svim svojim djelima noć uspoređuje sa samim paklom jer je to vrijeme strašnih sjena, kada prestaje svaka radost i veselje, a plač zadobiva posebnu moć. Neslane šale mladih plemića, tučnjave i nimalo bezazlene igre mačevima i noževima bila su redovita noćna pojava. Na skandaloznoj rang-listi noćnih izgreda uporaba mača bila je neusporedivo ispred svih drugih vrsta oružja u međusobnim obračunima vlastele i građana. U izgredima nisu sudjelovali samo plemići nego – još i više – i mladež pučana. Ljudi koji su obavljali dužnosti noćne straže doživljavali su mnoge neugodnosti jer za takav posao nisu bili educirani i nisu imali gotovo nikakva autoriteta, osobito nad plemićima, pa se činilo da je vlast u tom pogledu jednostavno nemoćna.

Ključne riječi: Dubrovnik, renesansa, noć, gvardija, izgred, obračun, maškare, kurtizana.

Uvod

Izuzev kratkoga razdoblja od početka do sredine ljeta kad su dani bili dugi a zagasitocrveni odsjaj sunca na horizontu priječio noći da zarana

prevlada ugrijanim kamenim zidovima grada, u ostalom dijelu godine, osobito početkom zime pa do blagdana "Svetijeh Vlasi", noći su se spuštale rano, naglo i svojom gustoćom prožimale tkivo grada. Zato je noć službeno započinjala relativno rano udarcem tzv. trećega zvona oko 19 sati, odnosno još ranije u zimskim mjesecima.¹ Sva vanjska zbivanja događala su se, dakle, u razdoblju između jutarnjega spuštanja mostova i njihova večernjeg podizanja i zatvaranja vrata grada. Vetranović upozorava publiku pred kojom je bilo izvedeno *Posvetilište Abramovo* da se razide svojim kućama prije mraka, osobito žene kojima "nije časno putovat po mraku"². Čak i za burna vremena kad su zvijezde bile osobito krupne, čak i za noći punih mjesečine modrocrna tama prekrivala je gradske ulice i poljane poput veluta. Teško je danas i zamisliti takav mrak i otežano kretanje po strmim uličicama neravnih kamenih stepenica, no još je teže zamisliti sve opasnosti koje su vrebale noćnoga prolaznika na svakom uglu, iza svakih vrata. Mogao je biti opljačkan, udaren iz kakve osvete ili, pak, napadnut iz čiste objesti. Ponekad noćni izlazak iz kuće naprosto nije bilo moguće izbjeći kad se išlo u potragu za liječnikom ili babicom. Često su ljetne vrućine započinjale rano ili se toplina u gradskim zidinama zadržavala dugo, pa su ljudi uvečer iskali osvježenje izlaskom na otvorene prostore grada. Mnogi su, da bi ispunili prazninu noći, iskali društvo u tovijernama (u kojima su najčešće bile zaposlene žene) koje su, usprkos zabranama, često znale biti otvorene i do kasno u noć i nudile, uz konzumaciju vina, i različite druge usluge i zabave, od zalogaja, kockanja i igara na karte do tjelesne trgovine.³ Svjetiljka lojanica ili voštanica slabo je koristila pri kretanju mračnim ulicama, jedva da je bila od ikakve pomoći pri susretu s nedobronamjernim noćnim prolaznicima, a nastradati se moglo i ispred vlastitih kućnih vrata. Većina je ljudi strahovala od noći, osobito oni koje je dužnost primoravala na budnost i obilazak Gradom, pa su čeznuli za prvim naznakama jutra

1 JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka: "Post tertiam campanam' - Noćni život Dubrovnika u srednjem vijeku", u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 32 (1994.), str. 7-13.

2 Istaknuo BATUŠIĆ, Nikola: *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 38.

3 RAVANČIĆ, Gordan: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001., str. 75-84.

koja su polako omekšavala tmastu i gluhu crninu noći. Čim bi se pojavila prva rumen zore na nebu, nastupilo bi olakšanje, mrtvilo noći nestajalo bi u jačanju njezina rumenila koje je pratio dnevni štropot i ljudski glasovi. Čežnja za zorom prisutna je u gotovo svim Držićevim djelima, u kojima noć ima svoje strašne sjene, noć zaključuje svaku radost i veselje, noću plač ima posebnu moć, i noć je gotovo uvijek tako gorka da je Marin Držić uspoređuje sa samim paklom.⁴ Noć je, ističe, dobra samo ako donese slatki pokoj, ako je, dakle, čovjek prespava. Zbivanja u njegovim dramskim djelima redovito su dnevna, izuzev *Novela od Stanca* u kojoj neobuzdani mladići ištu noćnu zabavu tijekom kratke Ivanjske noći. Tako je ova Držićeva komedija jedino djelo cjelovito posvećeno noćnim sadržajima dubrovačkoga renesansnog života. Dok mladići u želji za pustolovinom obilaze noćnim gradom, nesretni starac Stanac bdije nestrpljivo i u strahu čekajući prve znakove jutra:

“...i meni t` nije spat nego bdjet i javi
danicu svitlu zvat da bil dan objavi,
u noćnoj da tmasti zločinac ki mene
ne bude pokrasti kon vode studene.”⁵

Zvijezda Danica drži se najavom zore, a zora će donijeti novi dan. Dan je pun novih mogućnosti i sve organizirane zabave (izuzev karnevalskih), kao što su plesovi, vjenčanja, teatarske predstave, društvene igre i slično, zbivaju se danju ili barem još za vidjela iz jednostavnoga razloga što se noću jedva što moglo vidjeti, a slaba svjetlost lukjernica ni blizu nije mogla oponašati dnevno svjetlo.

“Danica vodi dan jur draži neg ikad
a sunce gora van najsvitlje sviti sad.”⁶

Kao što započinje pohvalom dnevnoj svjetlosti, Grižula se i zaključuje divljenjem suncu, svjetlosti i svijeći:

4 “Hekuba”, 1. prizor, 1. čin u: DRŽIĆ, Marin: *Djela*, pr. Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979., str. 783. (5).

5 “Novela od Stanca”, 3. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 301.

6 “Grižula”, Prolog u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 614.

Svjetlosti sunčana, svitlosti, zdrava budi, svijećo!⁷

Turčin u *Tripče de Utolče* zazivlje “svitlo sunce” i “zvizdu danicu”.⁸ U *Arkulinu* istoimeni junak kliče sav sretan novome danu: “I kako se svijeću ovako u jutro, kad sunce sine, oko obeseli i otvori...”⁹

1. Noćni izgređnici i noćne ophodnje

Ali nije svakome bila zazorna tmasta mrklina noći. Dok su ljudi premoreni dnevnim poslovima odlazili rano na počinak, već poslije trećega udarca zvona, oni drugi, koji su dane tratali besposlenošću, upravo su noću tražili sebi prave prigode.

Neki su mladići pod okriljem mraka napuštali svoje spavaće sobe i dok su im roditelji mirno počivali u svojim ložnicama, oni su se spuštali preko krovova i niz prozore na ulicu, išteći u izazovu opasnoga noćnog života grada, skrivenoga u oklopu noći, provod i zabavu, kao što to otkriva jedan vragolasti mladac u *Noveli od Stanca*. Najčešće je bila riječ o manjim izgređima kao što je bilo pjevanje pjesama rugalica pod prozorima stanara dubrovačkih kuća. Zbog takvoga je učestalog noćnog uznemiravanja građana pjevajući podrugljive pjesme kažnjen 1509. godine o pokladnim danima slikar Nikola Božidarević.¹⁰ Veliko je vijeće zbog razuzdanosti mladeži, dakako muške, odredilo 4. lipnja 1535. godine kazne za mladiće koji bi zadirivali žene na ulici danu, a noću, okupljeni u veće ili manje družine, sjedali pred tuđim kućama, provaljivali krišom u tuđe stanove i činili slične vragolije.¹¹ Grad je noću bio zavijen tamom, čak i za mjesečine, pa je teško bilo prepoznati onoga tko je dolazio ususret, a kamoli razaznati njegove namjere. Stoga je mač ili nož trebalo uvijek držati u stanju pripravnosti. “*Sta largo, ne srti, er te sad štropijah!*” upozorava Đivo u Držićevoj *Noveli od Stanca*, ne prepoznajući ni vlastitoga

7 “Grižula”, 5. čin, 5. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 662.

8 “Tripče de Utolče”, 5. čin, 4. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 702.

9 “Arkulin”, 1. čin, jedini prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 712.

10 Istaknuo BELAMARIĆ, Joško: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Književni krug, Split, 2001, str. 332. prema KOLENDIĆ, Petar: “Premijera Držićeva *Dunda Maroja*” u: *Glas SANU*, 201(1951.), str. 58.

11 REŠETAR, Milan: “Uvod”, u: *Djela Marina Držića*, priredio Milan Rešetar, Stari pisci hrvatski, sv. 7, JAZU, Zagreb, 1930., str. 85.

prijatelja Miha koji mu je išao ususret.¹² Miho predlaže da stave mačeve u korice kako ne bi došlo do ranjavanja: “Skrijmo ova gvozdjica!”¹³

Oružje je nosio uza se svaki muškarac. Kad je Arkulin u borbi razoružao Lopuđanina, ovaj ga, svjestan da je bez oružja ostavljen na milost i nemilost svakom zlom namjerniku, očajnički pita: “Misser, bez oružja, čemu sam?”¹⁴ No, potom se prisjeti “starog oružja” – kamenja.¹⁵

Noćna ophodnja odnosno hasasi, kako ih zove Marin Držić u *Noveli od Stanca*, prošli bi s upaljenom svjetiljkom, ali uglavnom samo Placom, od zapadnoga ulaza u Grad prema istočnom, skrećući prema Kneževu Dvoru i Velikoj Gospi, pa istim putem nazad, ne zalazeći dublje u gradske ulice ni u sjevernim ni južnim dijelovima Grada. A baš u tim zbije-nim i tamnim područjima Grada, u koje je noć prodirala rano a kasno je napuštala, događali su se noćni izgredi koje bi zapodjenuli i u kojima su uglavnom sudjelovali gradski mladići, vrlo često besposleni plemići. Ljudi koji su prema određenom redu obavljali dužnosti noćne *gvardije* doživljavali su mnoge neugodnosti jer za njega nisu bili educirani, jer su se plašili i bili nepripremljeni na gruba noćna iznenađenja i razbojstva i nisu imali gotovo nikakva autoriteta, osobito nad plemićima, pa se čini da taj sustav nije baš najbolje funkcionirao. Plaćenici bi zasigurno bili mnogo revniji i učinkovitiji u održavanju noćnoga mira i reda. Obični dubrovački građani koje je zapadao taj posao nastojali su da im ta noć bude što kraća i da ih neugodna dužnosti, koju s vremena na vrijeme nisu mogli izbjeći, mine uz što manje izlaganje opasnostima noćnoga Dubrovnika, svjesni da nemaju nikakav utjecaj ni moć, štoviše da sami mogu biti napadnuti od nerazumnih ljudi koji su baratali opasnim oružjem, od pijanaca i razbojnika koji su upravo noću iskali pravu prigodu. No, te neugodne dužnosti noćnih stražara mogli su biti oslobođeni samo zbog starosti ili ozbiljnije bolesti.¹⁶ Postojao je još jedan izuzetak.

12 “Novela od Stanca”, 2. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 299.

13 *Nav. mj.*

14 “Arkulin”, 2. čin, 2. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 719.

15 “Arkulin”, 3. čin, 5. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 732.

16 KREKIĆ, Bariša: “Slike iz gradske svakodnevnice: prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse”, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, 26 (1988.), str. 7-27.

Dubrovački mladoženje bili su oslobođeni obavljanja ove neugodne i opasne dužnosti tijekom jednoga mjeseca nakon vjenčanja.¹⁷

Marin Vlaha Držića po povratku sa straže 1. kolovoza 1556. našao je kuću rastvorenu i pokradenu.¹⁸ Gianbatista di Negri Genovese bio je u prijatelja kasno uvečer 11. prosinca 1556. i naložio svojoj sluškinji da mu donese mač. Kad je ona ušla u kuću, našla je otvoren prozor a kuću pokradenu.¹⁹

Paula Paulova u ime sina Petra Paulovića tužila je Batistu, *marčara* koji je oko treće ure noći vrijeđao njezina sina koji je bio u gvardiji govoreći mu *becco* i slične pogrdne riječi.²⁰ Pojedini noćni gradski čuvari zaključivali su službu s kudikamo težim posljedicama. Za vrijeme noćne gvardije 28. ožujka 1580., dok je Ambroz Ivana *banchiera* marširao po dužnosti okolo, došli su mu ususret kožuhari Petar i Andrija Cvjetkov s kojima se htio našaliti pa im je rekao da bi trebalo njihov novac podijeliti siromašnoj nahočadi. Na te riječi dotični su ga *izgranfali* i pretukli.²¹ Neugodnosti su doživljavali i drugi službeno zaduženi od gradskih vlasti za red i mir u noćnom Dubrovniku. U vrijeme koje se gradski zdur Petar Hreljić nalazio na noćnoj straži 22. prosinca 1550., netko mu je razbio vrata na kući u kojoj su spavale njegove žena i kći.²² Usprkos prijetnji dvostrukom kaznom ako se krivac ne pojavi u određeno vrijeme, on nikad nije otkriven.

Andrija Antunov Beneše ranjen je mačem 11. travnja 1545. Bio je *ofical* noći.²³ Oko druge ure noći objesio je *lanternu* na kućna vrata i izišao uzevši veliki mač (*spadone*) u ruku. Zaputio se i prošao mimo Kolegija kad ga je jedan čovjek višega rasta ranio mačem. Nije ga prepoznao, samo je uočio da je bio obučen u platnenu košulju. Počeo je zvati upomoć i došao mu je Đivo Martinov Kaboga koji je rekao da je oko ure

17 ŠUNDRICA, Zdravko: "Medeni mjesec dubrovačkih mladenaca", u: *Dubrovnik*, 1/16 (1973.), str. 75-77.

18 *Lamenta de intus*, ser. 51, (dalje *Lam. Int.*) sv. 100, f.152v, Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DAD).

19 *Lam. Int.* sv. 100, f. 199.

20 *Lam. Int.* sv. 114, f. 69.

21 *Lam. Int.* sv. 115, f. 61.

22 *Lam. Int.* sv. 95, f.11.

23 *Lam. Int.* sv. 91, f. 31v-33.

noći prolazio s još dvojicom plemića. Bilo je tamno, izjavio je. Pod voltom Frana Salamonovića našli su ranjenoga Andriju.

Noćna *gardija* bila je uključena u obračun mačevima i 17. prosinca 1547.²⁴

U noćnom okršaju mačevima ranjeni su 7. travnja 1548. *oficiali* noći Nikola Luke Sorgo i Marin Frana Giorgi, koji nisu u tami uspjeli prepoznati izgrednike. Sorgo je rekao da se pošao pomokriti iza neke kolone kad ga je netko dva puta probo mačem.²⁵ I državni poglavari bili su svjesni činjenice da blagostanje u državi nije donosilo dobre rezultate na području odgoja (muške) mladeži otvarajući prostore bahatosti i besposličarenju koje ih je izravno dovodila u svezu s noćnim izgredima. *Liber viridis* u glavi 492. donio je zakon prema kojemu svatko od onih koji nakon ure noći koja proteče po Zdravomariji, pa sve do svitanja, bude na bilo koji način uznemiravao stanovnike Grada, dovoljan je jedan svjedok o takvom nedjelu, bez obzira na to je li muško ili žena, pa da delikvent bude osuđen platiti kaznu od sto dukata i provede godinu dana u zatvoru od pučine.²⁶ Vijeće umoljenih izdalo je 7. svibnja 1534. odredbu o tome da “provizori moraju osigurati da se obuzda naša raskalašena mladež” istaknuvši pritom da se ta odredba ne odnosi na brbljavce.²⁷ Budući da ni ta odredba nije dala vidljivije rezultate na ponašanju muške mladeži, osobito u noćnim satima renesansnoga Dubrovnika, Veliko je vijeće 3. lipnja 1535. odredilo da kapetani noći moraju dva puta tijekom dana proći s četirima barabantima različitim dijelovima Grada, i to ulicom Među crevjare, Prijekim putem, Pustijernom, područjem sv. Stjepana i drugim mjestima gdje se okuplja mladež, zabranjujući da se napadaju žene koje idu u crkvu ili zbog drugih svojih potreba izlaze vani, provodeći odluku koju je Vijeće već bilo donijelo 1528., skrbeći za pošten i moralan život mladeži. Kapetani koji bi se ogriješili o donesenu odredbu Vijeća i sami su odmah nakon prijave kažnjavani kaznom od pet perpera.²⁸ Propusti

24 *Lam. Int.*, sv. 92, f. 245v.

25 *Lam. Int.* sv. 93, f. 20v.

26 NEDELJKOVIĆ, Branislav M.: *Liber Croceus*. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda SANU 3. odeljenje, knjiga 24, Beograd, 1997., str. 276.

27 *Leges et Instructiones*, ser. 21.1, sv. 26, f. 207, De iuventute.

28 NEDELJKOVIĆ, B. M.: *nav. mj.*

kapetana noći ponavljali su se pa je Vijeće umoljenih o tome raspravljalo i 1. ožujka 1550.²⁹ Njihova nedosljednost dovodila je do noćnih izgreda, ali i ozbiljnijih događaja, pa i tragedija.

Mač je bio obvezno naoružanje noćnih stražara, barabanata i mornara, a kao osobno oružje nosili su ga i plemići, čak i oni posve mladi s navršениh petnaest godina života. Mačevanje je bilo stara vještina koju su obvezno morala svladati mlada vlastela, ali je i među građanima bilo onih koji su ga znalacki rabili. Talijani su bili poznati učitelji mačevanja, pa su ih pozivali i u Dubrovnik. Nekoliko odluka Maloga vijeća odnosi se na zapošljavanje novih učitelja mačevanja i smjenu starih učitelja.³⁰

Mladići su, dakle, prakticirali mačevanje i stjecali ugled među vršnjacima upravo po vještini rukovanja mačem, tzv. *fjorižanja*. Arkulin u istoimenoj komediji Marina Držića hvali se kako dobro zna mačevati: "...ja rukami igram i fjorižam" (izvodi cvjetne figure).³¹ No, mač je imao i oštricu i sječivo; stoga je mnogo češće od pokazivanja profinjenosti, sklada i ljepote *fjorižanja* dovodio u opasnost živote onih koji su mu se našli na putu. Noćni prolaznici Gradom redovito su bili naoružani mačem, a njihovi susreti mnogo su puta, zbog mraka, nesporazuma ili loših namjera završavali teškim ranjavanjima, pa i smrću. Najčešće su izazivači noćnih tučnjava bili članovi različitih družina koje su zvali *companie di serra*. Sudska kronika zabilježila je divljanje jedne družine od osam mladih plemića Pustijernom 8. ožujka 1548.³² Raskalašeni mladci koji su u središtu Grada vrijeđali prolaznike i vitlali mačevima 24. studenog 1551. bili su: Ivan Junija Gradi, Paulo Frana Bona, Ivan Nikole Palmotta, Marin Iva Ghetaldi, Serafin Orsata Zamagna i Mihovil Miha Bobagli.³³

U jednom takvom noćnom okršaju 17. veljače 1552., u kojem je bilo ranjenih, optužen je Jeronim Bonda, a svjedoci su ga "prepoznali" kao jednog od članova *companie di sera*. Bilo je pokladno vrijeme, a družina je bila maskirana i vjerojatno prilično pripita. Maškaravale su se družine

29 *Cons. Rog.* sv. 49, f. 128-132.

30 Prema talijanskom jeziku *schermire* u Dubrovniku se govorilo škrimati se za mačevati se a za štit su se koristili nazivi brokjer odnosno brokjerina.

31 "Arkulin", 2. čin, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 726.

32 *Lam. Int.* sv. 93, f. 12.

33 *Lam. Int.* sv. 95. f. 233.

plemića građana, crkvenih³⁴ i drugih bratovština,³⁵ pojedinci, pa čak i žene.³⁶ Karnevalsku zbilju Grada ne bilježe bitno drukčije sudski dokumenti ni u ranim desetljećima 16. stoljeća. Tako jedna vijest iz 1523. govori o maškarama koje idu od kuće do kuće i tuku na vrata da im domaćini otvore. Karnevalska sloboda dovela je do još opasnijih situacija nego što su se u normalnim razdobljima godina zbijale u noćnom životu Grada jer je ulazak maskiranih osoba u tuđu kuću otvarao prostor za različite nepodopštine. O jednom takvom slučaju svjedoči Mandaljena ud. Marina koja je i sama sudjelovala u maškarati 16. veljače 1523.³⁷ Istoga dana u maškarati je teško ranjen Lujo di Bona nožem u leđa.³⁸ Nije mi poznato je li preživio posljedice toga ranjavanja. No, tom nezgodom nije završena crna kronika toga pokladnog dana u Dubrovniku. Sudska praksa zabilježila je i tučnjavu među više maskiranih vlastelina koja je također završila ozljedama. Sljedećega dana, 17. veljače 1523., maskirana svečanost pretvorila se u krvav obračun mačevima u kojemu je opet sudjelovalo više vlastelina. Jedan od svjedoka, Sigismundo Gozze kazao je na sudu da je sve počelo smiješnom predstavom koja je sadržavala glazbu, a jedan od njegovih maskiranih drugova predstavljao je negromanta koji je pjevao.³⁹

2. Pokladne slobode

Pokladno vrijeme dovelo je do mnogo češćih slučajeva uporabe mača i iskazivanja hrabrosti na način koji je ugrožavao ljudske živote.⁴⁰ Kao i u talijanskim gradovima toga doba, i u Dubrovniku je karnevalsko vrijeme karakteriziralo obilje jela i pića, dopuštenje za nošenje maske, nekažnjeno vrijeđanje susjeda i upadanje u tuđe stanove, gađanje jajima, narančama ili limunima, pjevanje pjesama aluzivnoga značenja,

34 Lam. Int. sv. 115, f. 20, Lujo Gigliati šetao se sa svojim sinom Placom 4. veljače 1580. godine, a sin mu Ivan zaustavio se preko puta crkve Sv. Frana da bi vidio bratstvo (maskirano).

35 Lam. Int. sv. 96, f. 126, godina 1523.

36 Lam. Int. sv. 73, f. 123, godina 1523.

37 Lam. Int. sv. 73, f. 123.

38 Lam. Int. sv. 73, f. 126, 16. veljače, 1523.

39 Lam. Int. sv. 73, f. 132.

40 Lam. Int. sv. 96, f. 25.

plesanje, igra mačevanja, kazališne izvedbe, zvuci frula, trublja i drugih instrumenata danju i noću, mnoštvo maskiranih osoba na otvorenim prostorima grada. Vrijeme karnevala bilo je jedan od oblika života koji se očitovao svojom neobičnom samosvojnošću i slobodom. Dok su službeni crkveni blagdani nosili sa sobom poštovanje prema hijerarhiji i ozbiljnost ističući religiozne, političke i moralne vrijednosti, karneval je među ljude unosio jezik karnevalskih formâ i simbola, a otuđenost među ljudima privremeno je nestajala.⁴¹ Gotovo da je u vrijeme karnevala sve bilo dopušteno, stoga karneval zasigurno nije veselio one koji su morali paziti na javni red i mir u Dubrovniku.⁴² I gradski su oci u tim prigodama znali zažmiriti. Na dnevnom redu sjednice Maloga vijeća Republike našlo se izdavanje dopuštenja dvadesetšestogodišnjem Marinu Miha Bona i njegovoj družini da prigodom pokladnih svečanosti mogu izvesti komediju. Vijećnici su družini dopustili da se maskira i izvede komediju za koju ne znamo je li bila Terencijeva ili Plautova izvedena na latinskom jeziku ili možda domaćega autora na hrvatskom jeziku, što je u to vrijeme jedino mogla biti neka Nalješkovićeve komedija.⁴³ Privatne večeri, feste s plesom i glazbom, u kojima su umjetnici bili animatori bila su obilježje karnevalskoga vremena. Vino, skandali, slobodoumlje stvarali su pretpostavke fantazijama i ogovaranju.⁴⁴ Bili su to prostori u kojima su se kretali i književni stvaratelji toga doba dorađujući ih vlastitom imaginacijom i stvaralačkom praksom.

Karnevalske noći na 10. ožujka 1546. Domeniko Scaragino, trombonjer, išao je k jednoj svojoj prijateljici, po svoj prilici u Duičinu ulicu gdje je živio veći broj žena sumnjiva morala. Netko ga je u mraku ranio mačem otkinuvši mu meso s noge, što je posvjedočila Kata Profumanica, gradska bludnica.⁴⁵

41 BAHTIN, M.: *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978.

42 BURKE, Peter: *The historical anthropology of early modern Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987., str. 187.

43 PANTIĆ, Miroslav: "Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku", u: *Zbornik istorije književnosti*, 3 (1962.), str. 203-210.

44 CHASTEL, André: "L'artista", u: *L'uomo del Rinascimento*, ur. Eugenio Garin, Economica Laterza, sv. 57, Editori Laterza, Bari, 2000., str. 239-269.

45 *Lam. Int.* sv. 91. f. 169v.

U karnevalskom ludovanju 6. veljače 1544. sudjelovao je veći broj mlađih plemića služeći se mačevima. U kasnim noćnim satima Pala Lukova Sorgo ranio je Petar Stjepana Beneša i nakon toga čina uhićen i zatvoren.⁴⁶ Samo nekoliko dana kasnije, 19. veljače 1544., sličnim povodom ponovno je došlo do okršaja mačevima među mladom vlastelom. Tom je prigodom Antuna Palova Pozza ozlijedio Marko Martoličin zvanj Bataglio.⁴⁷

Rafo Stjepana Prodanelli bio je u maškarama 7. siječnja 1560. s Lovrijencom Klementovim Gozze i Šimunom Nikolinim Ragnina. Dok se šalio s jednom staricom Poviše Prijekog, Luka Nikolin, *kapo od soldata*, udario ga je i ozlijedio mu ruku.⁴⁸

Nikola Ivana Zaga maškarao se sa svojom družinom (njih sedam) 4. veljače 1580. Oko pete ure noći izišli su iz kuće Ivana Grega, krojača koji živi iznad sv. Petra, i naumili su odatle poći u kuću don Paula gdje su se kanili presvući. Putem su susreli naoružane plemiće Marina Petra Luccari, Mata Šimuna Menze i Mata Đore Caboga.⁴⁹ On, Nikola, išao je ispred družine sa svjetiljkom. Marin Luccari pokušao mu je otkriti lice. On mu je rekao "pođi s Bogom", ali ga je Marin ranio mačem po licu.

Maškare su obilazile kuće u Gradu, a ti posjeti nisu uvijek bili bezazleni i smiješni. Jakov Ivana Palmotta tužio je Jakova Gondolu i njegovu sluškinju Maru zato što su na dan karnevala 17. veljače 1580., dok se on nalazio u postelji bolestan i s temperaturom, došli vrijeđati njegovu ženu. Pitali su ga zna li gdje mu se nalazi žena i da bi je trebao dovesti kući.⁵⁰

Gdjekad su i nedužni prolaznici znali nastradati od maskiranih osoba. Na Ivana Vučića, grebenara, nasrnuo je golim mačem Vicko Marka brijača 22. veljače 1577.⁵¹ Bilo je to navečer, na dan Karnevala dok je Ivan prolazio Placom sa svojom sestrom. Istu večer, dok je Nikola Brnje brijača plesao skupa sa svojim drugovima na Poljani, prišli su mu Ivan

46 *Lam. Int.* sv. 90, f. 1.

47 *Lam. Int.* sv. 90, f. 4.

48 *Lam. Int.* sv. 103, f. 83v.

49 *Lam. Int.* sv. 115, f. 22.

50 *Lam. Int.* sv. 115, f. 31.

51 *Lam. Int.* sv. 113, f. 31.

Unovrić, ribar, Bartol Maslarev i Jakov nahod i napali ga, što su potvrdile svjedokinje Margarita Gorina i Vica Brnićeva.⁵²

Vlahuša Jakobović, bastah maškarao se na karnevala u turicu 21. veljače 1580. Ivan Vukan iz Gruža napao ga je i ozlijedio do krvi. Vlahuša ga je uspio prepoznati pod mjesečinom.⁵³ Malo vijeće izdalo je odredbu 16. veljače 1412. prema kojoj se igračima turice, odnosno maskama koje su predstavljale turicu, plaćalo 4 perpere.⁵⁴ Dubrovačka se vlast, dakle, već na osvit modernoga doba, strogo kontrolirajući karnevalsko veselje, nije samo služila zabranama i represijama, nego je u određenim primjerima podržavala i poticala njegovanje kulturnoga nasljeđa i folklorne tradicije.⁵⁵

Unatoč zabrani za maskirane osobe da nose sa sobom oružje, ta se odredba kršila i maškare su najčešće bile s naoružanjem. Ivan Nikolin, barabant s ostalim je barabantima koji su bili na dužnosti pošao tražiti naoružane maškare. Naišli su na Junija Dominika Cervu, koji je bio maskiran i naoružan (što je kažnjivo), zajedno s još trima maskiranim osobama. Kad su ga pokušali razoružati, on je to odbio i udario jednoga barabanta.⁵⁶ Zatvoren je u zatvor od pučine na 2 mjeseca zatvora i kaznu od 50 dukata.

Anica, žena Ivana Ljubenkovića ranjena je u glavu bodežom na Širokoj ulici u vrijeme karnevala 19. veljače 1582.⁵⁷ Marica, udovica Nikole Maze, podstrizivača sukna ranjena je 26. veljače 1582. u čelo bodežom. To se dogodilo u *maškarati*. Gledala je maškare poviše *butige* Frana podstrizivača sukna kad ju je on "zbo".⁵⁸ Sluškinja plemića Lovrijenca Marinova Sorgo nosila je 17. veljače 1589. u naručju sinčića svoga gospodara Lovrijenca kada se u Širokoj ulici susrela s mašakarama. Jedan od maškaranih uzeo je šaku puščanoga praha i stavio joj to pod košulju. Od toga trzaja i boli ona je ispustila dijete na tlo i ono se ozbiljno ozlijedilo.

52 *Lam. Int.* sv. 113, f. 31.

53 *Lam. Int.* sv. 115, f. 33.

54 REŠETAR, Milan: "Dubrovačka turica", u: *Zbornik za život i običaje južnih Slavena*, 29/2 (1934.), str. 79-80.

55 LOZICA, Ivan: *Poganska baština*, Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 111-123.

56 *Lam. Int.* sv. 116, f. 64.

57 *Lam. Int.* sv. 116, f. 98.

58 *Lam. Int.* sv. 116, f. 105.

Sluškinja je na ispitivanju u sudskoj kancelariji kazala da je pod kartom vidjela tko su maškari i da su to bili: Lovrijenac Luke Sorgo i Martin Frana Bobali. Poslije toga obojica su pobjegla u Ulicu sv. Jakova. Na pitanje sudaca što su činili rečeni maškari rekli su: “sgigahu praho(m) od (l)umbarde i marciahu”. Osuđeni su da plate 25 dukata dubrovačkoj komuni.⁵⁹

U Crevljarskoj ulici ranjen je 10. veljače 1585. Luka Paskov Sorgo bodžom ili nožem. Ranila ga je maskirana osoba s crnim klobukom na glavi i potom pobjegla.⁶⁰

Ne čudi, dakle, što su ljudi poslije višetjednoga ludovanja završetak poklada dočekivali s olakšanjem. Držić stoga u *Grižuli* poručuje: “Maškarate zbogom! Svak veće prosti!”⁶¹

Noćni obračuni događali su se i izvan razdoblja proširenih sloboda tijekom pokladnih noći. Često su bili prouzročeni pijanstvom. Ivan, dječič čuvara zatvora tužio je 17. studenog 1554. Šimuna Điva Tomaševića i Marina Petra Miškovića. Po njega je tijekom noći dok je boravio u Kneževu dvoru došao Vicenco, nezakoniti sin Jeronima Bonda. Izašli su vani i pili negdje malvaziju, a na povratku, pred crkvom sv. Petra, gdje se nalazi kuća tuženoga Šimuna, rečeni je nasrnuo na njega mačem i ozlijedio ga.⁶²

3. Obračuni mačevima

Na Placi je 1. kolovoza 1521. teško ranjen mačem kraj Male fontane Brnja Zamagna. Svjedoci toga razbojstva nad njime bili su također plemići Jakov Marina Tudisi i Marin Rafa Gozze.⁶³

Ivan Pava brijača 7. travnja 1545. pratio je sestru oko prve ure noći doma u ulicu Poviše Pelina kada im se približio plemić Marin Vlaha Sorgo s nekim *kumpanjom*. Marin je zamahnuo mačem na Ivana i ozlijedio mu lice. Svjedočile su djevojke Jela, zvana Šljiva, Pera i Lucija i njihove

59 *Lam. Int.* sv. 124, f. 32.

60 *Lam. Int.* sv. 118, f. 188.

61 “Grižula”, 5. čin, 5. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 662.

62 *Lam. Int.* sv. 99, f. 260.

63 *Lam. Int.* sv. 71, f. 146.

majke.⁶⁴ Osobito su strah širili petnaestogodišnji ili tek nešto stariji plemići naoružani mačem, ne osobito vični rukovanju s tim oružjem, a još manje svjesni pogubnih posljedica koje može prouzročiti njegova uporaba. Marin Držić zasigurno nije gledao s odobravanjem na tu uzancu u Dubrovniku nazivajući mahnitima one koji nose oružje zbog čega se u Rimu gubi glava: "...za oružje u Rimu idu vješala."⁶⁵

U 1. urotničkom pismu Cosimu I. Mediciju Držić je s osudom iznio slučaj ranjavanja mačem u kojem su sudjelovala "tri golobrada mladića".⁶⁶ U *Arkulinu* spominje mač i štit i jednoga silovitog gospodara koji mačem "isiječe te na peče".⁶⁷ O kamenu se govori kao o starom oružju koje je još uvijek djelotvorno i u redovitoj uporabi, a kao zaštita od udaraca kamenjem također može poslužiti štit.⁶⁸ Kamenovanje se rabilo i u kombinaciji s modernijim vrstama oružja poput puške. Frano Marinkov Tudisi i njegovi kumpanji gađali su se kamenjem oko 8. ure noći 24. listopada 1589. u ulici Petilovrijenci iznad Prijekoga. Ta brutalna noćna igra zasmetala je gosparu Marinu Frana Bobagli, pa je on sa svog prozora zapucao iz puške i ubio Tudisija. O toj noćnoj pustolovini i ubojstvu raspravljalo je Vijeće umoljenih. Bobagli je kažnjen novčanom kaznom od 100 zlatnih dukata i tri mjeseca zatvora u jednoj od triju tamnica od pučine.⁶⁹

Nisu samo družine mladih plemića širile strah i trepet svojim noćnim pohodima. I građanski sinovi, u manjoj mjeri okupljeni u družine, noću su činili izgrede. Bartol Živka kožuhara nalazio se 11. studenoga 1554. u društvu Petra postolara, Nikole slikara i Fana Đurova u Ulici od sv. Sigurate. Bilo je oko 5. ure noći kada je na njih mačevima nasrnula družina u kojoj su bili Vlahuša, mornar, Nikola Mladošević, stolar, i Pavao, zeta Đivulina – stolara. Toj je prilikom ozlijeđen Bartol.⁷⁰

Na skandaloznoj rang-listi noćnih izgreda uporaba mača bila je neusporedivo ispred svih drugih vrsta oružja u međusobnim obračunima vlastele i građana.

64 *Lam. Int.* sv. 91, f. 18v.

65 "Dundo Maroje", 3. čin, 8. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 440.

66 DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 36.

67 "Arkulin", 2. čin, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 716.

68 "Arkulin", 2. čin, 5. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 732.

69 *Lam. Int.* sv. 124, f. 291.

70 *Lam. Int.* sv. 99, f. 256-257.

Petar Frana Gradija 19. srpnja 1545. proveo je s društinom večer u "Gardzariji", a potom šetao Placom i Ulicom od crevljara s Marinom Damjana Menze. Budući da je već bila treća ura noći zaustavili su se u Fifić ulici u kojoj je Marin stanovao, a Petar je nastavio putem prema Krivoj ulici u kojoj je bila njegova kuća. Pred kućom je ozlijeđen mačem, a napadač je bio Jakov Antuna Beneša.⁷¹

Vladislav Župana Bona istukao je Stjepana Snovaljića i mačem mu ozlijedio lice. Bilo je to 17. prosinca 1547., a svjedoci toga brutalnog čina bili su Junije Miha Bobali, Pasko Damjana Menze i Mihovil Scipiona Bona.⁷²

Josip Ivana Karmelovića prijavio je 1. ožujka da su ga noću oko 5. ure, dok je bio na uglu Gradićeve ulice, ranili mačem plemići Nikola Luka Sorgo, Marin Brnje Gondula i Đivo Stjepana Palmotta, koji su izišli iz neke tovijerne na Prijekome.⁷³

Do ranjavanja mačem dolazilo je i unutar institucije Kneževa dvora. Dana 1. lipnja 1522. u Dvoru je došlo do krvavoga obračuna. Stjepan Zamagna mačem je ozlijedio Junija Gradi koji je puno iskrvario i život mu je visio o koncu.⁷⁴ Do sličnih pojava dolazilo je i u kasnijim razdobljima. Nikolu Franova Kaboga ozlijedio je mačem u ruku osamnaestogodišnji Sabo Miha Bobagli i usput ga izvrijeđao 5. svibnja 1550.⁷⁵ Nije to bio prvi ozbiljniji prijestup mladoga Bobaljevića (budućega pjesnika Saba Bobaljevića Glušca). Dvije godine prije toga osuđen je zbog nasrtanja na drugoga plemića na globu, zatvorsku kaznu i izgon iz države, ali mu je kazna dijelom oprostena. Mladi Bobaljević očito nije izvukao nikakvu pouku iz prethodne nemile zgrade. Samo koji tjedan dana kasnije (30. svibnja) on je ugledao spomenutoga Kabogu u butizi Nikole Parića gdje je bilo nazočno više plemića. Pred svima ga je istukao pestima.⁷⁶ Međusobno su se grubo obračunavali i plemići koji su bili rođaci. Stjepan Paulov Sorgo istukao je Ivana Lovrijenčeva Sorgo 6. lipnja 1551.⁷⁷ Obračunu

71 *Lam. Int.* sv. 91, f. 113v.

72 *Lam. Int.* sv. 92, f. 228v.

73 *Lam. Int.* sv. 93, f. 6.

74 *Lam. Int.* sv. 72, f. 14v.

75 *Lam. Int.* sv. 94, f. 142.

76 *Lam. Int.* sv. 94, f. 150.

77 *Lam. Int.* sv. 95, f. 133.

je nazočio veći broj mlade vlastele, a da nitko nije pokušao prekinuti taj grubi obračun. Petar Toma Vodopića, brat *kančeljera* Vlaha svjedočio je da se to dogodilo na mjestu koje se zove Među kuljenarima.

Veliki obračun mačevima među plemićima zbio se 24. studenog 1551. Zavadili su se Ivan Junija Gradi, Paulo Frana Bona, Ivan Nikole Palmotta, Marin Iva Ghetaldi, Serafin Orsata Zamagna, Mihovil Marina Bobali.⁷⁸

Pavo Kaboga odsjekao je mačem komad ruke Đivu Gonduli 28. prosinca 1551. Ovo se teško ranjavanje dogodilo također u Kneževu dvoru.⁷⁹ Mladi plemići imali su međusobni krvavi obračun u Ulici Među crevljari 20. siječnja 1557.⁸⁰

Muški sluge, zvani djetići nisu znali vještinu mačevanja, ali su zato vješto rabili nož ili su se pak na ulicama Dubrovnika gađali kamenjem. Djetić Junija Matova Gradi ranio je djetića Nikole Stjepanova Gradi ispred crkve Velike Gospe 2. siječnja 1592. tako što ga je najprije pogodio kamenom, a kada je pao, na njega je potegao nož.⁸¹

Na Uskrs 1557. pred crkvom Velike Gospe potukli su se mladi plemići. Iako su vadili mačeve iz korica, tuče je prošla bez ranjavanja.⁸² Nepunih mjesec dana kasnije do ozbiljne tuče mladih plemića Ivana Ivana Palmotte i Lovrijenca Luja Gozze došlo je u neposrednoj blizini spomenute crkve, u Ulici Pobijani.⁸³

Mladi plemići potukli su se i noću 27. svibnja 1560. pred Dvorom.⁸⁴

Pred *butigom* Ivana Lukina Sorgo na Placi, preko puta crkve sv. Vlaha ranjen je 8. srpnja 1560. Andrija Damjana Bonda. Njegovi su ga staleški drugovi *isffersali* po licu bodežom. U tom okrutnom činu koji se zbio usred dana pred mnoštvom svjedoka sudjelovali su Nikola Vicencov Pozza i Šimun Nikole Pozza.⁸⁵

U rujnu godine 1564. u noćnom obračunu mačevima kraj Gospe ranjen je Lovrijenac Domenika Gozze. Ozlijedio ga je ubodom mača Jero-

78 *Lam. Int.* sv. 95, f. 233.

79 *Lam. Int.* sv. 95, f. 253-258.

80 *Lam. Int.* sv. 100, f. 218.

81 *Lam. Int.* sv. 125, f. 99.

82 *Lam. Int.* sv. 98, f. 27.

83 *Lam. Int.* sv. 98, f. 63v.

84 *Lam. Int.* sv. 103, f. 188.

85 *Lam. Int.* sv. 103, f. 234.

lim Gianbatiste Menze. Mladići su izmjenjivali uvredljive riječi govoreći jedan drugome “bardašo”! Svjedok tuče bio je pjesnik Dinko Ragnina.⁸⁶

Ivan Šimunova Bona ranili su mačem 7. studenoga 1565. Jaketa i Damjan, sinovi Gaetana Jakova Luccari pred kućom Jera Valentina Sorgo koji je to posvjedočio uz brojne druge vlasteline.⁸⁷

Mlada vlastela potukla se mačevima 15. listopada 1566. Marin Ivana Ragnina prijavio je da su ispred crkve sv. Dominika neki njegovi staleški drugovi “manidavali mačevima ...” i da ima ranjenih.⁸⁸

Vicenca Junijeva Pozza ranio je nožem Ivan Petrov Prodanelli 14. travnja 1584. O tome su svjedočili Marin Miha Bobagli, Marin Junija Bobagli, Paulo Lucov Sorgo i Toma Đivov Gondola.⁸⁹

Luku Marinova Bona ozbiljno je ozlijedio nožem u leđa 10. siječnja 1582. Đorđo Orsata Gondola. Dogodilo se to na Placi preko puta sakristije sv. Vlaha, oko 23. ure noći. U tučnjavi je sudjelovalo mnogo mladih koji su se razbježali.⁹⁰

Sukobi mačevima zbijali su se i na Placi, usprkos stalnim obilascima noćnih *guardija*. Mačem u ruku ranjen je 22. siječnja 1582. Luko Điva Sorgo. Bila je subota, oko 6. ure noći kada ga je mačem napao Junije Dominkov Cerva.⁹¹

Dana 7. veljače 1585. dogodio se skandal pred Dvorom. Pred brojnim nazočnim plemićima noževima su se izboli mladi Marin Miha Bobagli i Vincenzo Junijev Pozza. Bobagli je utamničen uz kaznu da u zatvoru ostane cijelo vrijeme koje bi inače proveo školujući se.⁹²

Toma Đivov Gondola ranio je mačem Stjepana Domenikova Cervu u Fifić ulici nasuprot Ulice Megju polače oko 6. ure noći, 19. listopada 1586.⁹³ Toma je bio s družinom u kojoj su bili: Stjepan Jera Bobali, Ivan Vicencov Ghetaldi, Ivan Andrije Bassegli, Palo Luka Sorgo, Toma Đivov

86 *Lam. Int.* sv. 105, f. 46-48.

87 *Lam. Int.* sv. 107, f. 54.

88 *Lam. Int.* sv. 106, f. 245v-246.

89 *Lam. Int.* sv. 117, f. 169.

90 *Lam. Int.* sv. 116, f. 40.

91 *Lam. Int.* sv. 116, f. 62v.

92 *Lam. Int.* sv. 118, f. 182.

93 *Lam. Int.* sv. 121, f. 78.

Gondola. Vrijedali su rečenoga Stjepana. Gondola je osuđen na novčanu kaznu od 150 dukata.

Mladi bahati plemići često su noću provaljivali u kuće mladih žena i djevojaka te ih isukanim mačevima prisiljavali na blud. Tako su noću 6. travnja 1587. petorica upala u sobu Stane Kristove koju je spasilo samo glasno zazivanje upomoć. Među nasilnicima je prepoznala Vlaha Stjepana Gradi i Marina Marinova Tudisi.⁹⁴

Marija Vicencova sudu je prijavila Savina Petrova Sorgo 11. veljače 1587. Noć prije rečeni joj je došao pred kućna vrata i počeo lupati.⁹⁵ Ona je pozvala upomoć svoga susjeda Cezara, ali je Savin zajedno s Cezarom ušao u njezinu kuću. Prijetio joj je da će joj se osvetiti i izbosti ju bodežom, a onda je to i ostvario. Odvukao ju je u sobu gdje ju je nožem ubo u vaginu, a na licu joj učinio brazgotine. Potom joj je otvorio kasicu i uzeo sve što je u njoj imala: 3 zlatna prstena, kolarin od bisera sa zlatnim senjalima i jedan nož.

Stanovitog Krista Jace do krvi su ozlijedili 12. ožujka 1589. mladi plemići Marin Franov Bobagli i Miho Junijev Resti. To se dogodilo u Crevljarskoj ulici, pred *butigom* postolara Filipa. Posrijedi je bila neka Bobaglijeva osveta, zbog koje je odlučio, kako je rečeno na sudu, probosti oštećenika. Mladići nisu kažnjeni, samo su im očevi morali platiti odštetu i sudske troškove, Bobagli 100 dukata, a Resti 50 dukata.⁹⁶ Sljedećega dana, 13. ožujka 1589., ranjen je Frano Šiška Tudisi. Ozlijedio mu je nožem nogu Andrija Điva Resti u Lučarici. Svjedoci su ga vidjeli s “golim nožem” u ruci.⁹⁷

Ranjavanja mačem i bodežima događala su se i prigodom vjenčanja. To je razumljivo ako se ima na umu da su na pirovanje koje se odvijalo u vrijeme karnevala dolazili maskirani gosti. I Vlaho u *Noveli od Stanca* naglašava: “Na pir maskari idu.”⁹⁸

Kada se 23. studenoga 1589. ženio Petar Beneša, Danijel Domenika Caboga, Marin Rafa Gozze, Palo Lukov Sorgo pred crkvom Domino teš-

94 *Lam. Int.* sv. 121, f. 242.

95 *Lam. Int.* sv. 123, f. 282.

96 *Lam. Int.* sv. 124, f. 56.

97 *Lam. Int.* sv. 124, f. 58.

98 “Novela od Stanca”, 4. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 310.

ko su ranili maranguna Ruska. Priskočio mu je upomoć liječnik Gašpar, inače Nijemac.⁹⁹

Prigodom vjenčanja Marina Vlađeva Bona u glavu je ranjen 22. siječnja 1582. Nikola Scipiona Caboga. On se oko 6. ure noći našao pod kućom Marina Bona među mnoštvom koje je čekalo da čuje komediju što se trebala arecitavati na tom vjenčanju. Mnoštvo naroda galamilo je na ulici dok je on pokušavao ući u kuću, ali ga je u tom trenu pogodila cigla koju je netko iz kuće bacio na čeljad pred vratima.¹⁰⁰ Zahvaljujući tomu incidentu, ostala je zabilježena informacija o kazališnoj predstavi upriličenoj na vjenčanju iako nitko tom prigodom nije zabilježio o kojem je dramskom tekstu bila riječ.¹⁰¹

Neprilična ponašanja mlade vlastele događala su se i o drugim blagdanima. Tako je Luko Ivana Sorgo ranjen mačem u ruku na Bogojavljenje, u subotu uvečer 6. siječnja 1582., oko 3. ure noći, kada se na Placi sukobio s Junijem Dominka Cerva.¹⁰² Marin Mata zlatara tužio je 31. kolovoza 1591. plemiće Marina Miha Bobagli, Martolicu Điva Ragnina, Petra Franova Sorgo i Andra Đivova Resti koji su mu u *butigu* bacali velike stijene, prijetili mu bodežom i tukli ga; budući da mu se radnja nalazila na uglu Zlatarske s Placom, oni su ga stalno prolazeći ulicom maltretirali, što je posvjedočilo više obrtnika i drugih građana. Od spomenutih plemića najgori je bio Bobagli na koga su pritužbe imali i drugi zlatari.¹⁰³

Luka Marina Županova Bona svjedočio je o tučnjavi bodežima plemića koja se zbila 13. ožujka 1592. pred špičarijom Francesca Testa. Vidio je Điva Orsata Gondola kako viče, dok su nad njime bili Đivo Menze i brat mu Nikola. Osim spomenute dvojice, tučnjavi su nazočili i četrdesetgodišnji Nikola Vita Gozze (filozof i pisac, op.), Nikola Frana Sorgo i mnogi drugi plemići.¹⁰⁴

Neslane šale mladih plemića, tučnjave i nimalo bezazlene igre mačevima i vađenje noževa bila su redovna noćna pojava. Mnogi su plemi-

99 *Lam. Int.* sv. 124, f. 260.

100 *Lam. Int.* sv. 116, f. 63.

101 PANTIĆ, Miroslav: "Manji prilozi za istoriju naše starije književnosti i kulture (II)", u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 19/3 (1971.), str. 381-394.

102 *Lam. Int.* sv. 116, f. v62.

103 *Lam. Int.* sv. 125, f. 11.

104 *Lam. Int.* sv. 125, f. 154.

ći, osobito u povoljnijem dijelu godine, šetali noću Placom s upaljenim svjetiljkama. Zadržavali su se oko fontani smišljajući kako što zabavnije provesti noć.¹⁰⁵ No, njihove *burle* najčešće su zamrzavale smijeh na licu onih koji su bili uhvaćeni, što je često imalo epilog u sudnici Kaznenoga suda.

Pred Malom fontanom ranjen je 20. ožujka 1582. Lovrijenac Marka di Bassegli. Najprije ga je Marin Nikole Pozza pogodio kamenom u prsa, a onda je izvadio bodež. Bilo je to uvečer poslije Zdrave Marije. Kažnjen je sa 25 dukata kazne.¹⁰⁶

4. Noćni posjeti kurtizanama

Evo još jednoga razbojstva počinjenoga pred Malom fontanom čiji je uzrok bila jedna dubrovačka kurtizana. Stjepan Luketić Allegretti uzaludno je kucao na vrata Nike Rossine kasno uvečer 21. kolovoza 1559. Ona je pogledala kroz prozor, ali ga nije htjela primiti vjerojatno očekujući nekoga drugog noćnog posjetitelja. Možda je i Nika bila poput Držićeve Laure od onih prodavačica tijela koja se “od jednoga kontenta”, što se moglo tumačiti i kao nepraktičnost Dalmatinki koje se bave najstarijim zanatom.¹⁰⁷ Allegrettija je, međutim, pogodio postupak kurtizane. Veoma ljut pošao je kući u Široku ulicu, uzeo dugi mač i uputio se prema Maloj fontani s namjerom da se osveti prvome na koga naiđe. Žrtva njegova bijesa bio je neki Luka Jakovljević koga je ozbiljno ozlijedio mačem po obrazu dok je dotični išao u noćnu *gvardiju*. Čovjeka kojega je odlučio napasti nije dobro ni vidio jer mu je smetala kapa koju je bio natukao na glavu, a ozlijeđeni je bio sa šeširovom. Bile su tada 3 ure noći kada je tuda naišao Rafo Jera Prodanelli i njegova *kumpanija* i koji su potražili pomoć ranjeniku. Poslije toga razbojničkog čina Allegretti je pokušao pobjeći iz Grada, ali je uhićen jer ga je kurtizana prepoznala po iznimno niskom rastu (na sudu ga je nazvala čovječuljkom - tal. *piccione*) i po glasu.¹⁰⁸

105 *Lam. Int.* sv. 115, f. 42. 5. ožujka 1580.

106 *Lam. Int.* sv. 116, f. 135.

107 “Dundo Maroje”, 2. čin, 1. pr., u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 397.

108 *Lam. Int.* v. 103, f.1.

Iako u ovome slučaju nedužnost kurtizane nije bila nimalo dvojbeno, upravo su tu vrstu žena počesto optuživali za krive pute dubrovačkih bogataških sinova, propale financijske planove ambicioznih očeva, uništene trgovačke karijere i, u prvom redu, istopljene iluzije razočaranih roditelja. Mara Marojeva ipak je na koncu *fortuna* izvukla iz gliba u koji je tonuo, dok svakodnevnica života broji više onih koje je *fortuna* zaobišla, prepustivši da im zle žene prospu sve što je s trudom dugo stjecano, kako upozorava Marin Držić u *Dundu Maroju*. Ali *fortuna* nije bila samo alegorijska figura; ona je predstavljala splet zamkâ kojima se trebalo suprotstaviti i njima ovladati, što je uspijevalo tek odabranima. Drugi su, pak, gubili bitku na pozornicama života. O takvima pjeva Dinko Ragnina u pjesmama poput ove:

“Prijatelju jednomu koga zlo žene rasipahu i Družini svojoj, ki š njime stahu.

*Muke se na sviti vik huđe ne vele
neg žene ljubiti, ke mjedi sve žele.”¹⁰⁹*

Do obračuna mačevima dolazilo je i u kućama kurtizana. U kući Pere Suknović sastajala se družina plemića. Po svemu sudeći Pera je bila svodilja vlastitoj kćeri Vici. U noći 2. svibnja 1578. netko je počeo jako lupati romasinom na vratima vičući: “Kurvo, unutra su ti forestjeri”. Bio je to Frano Petra Luccari koji je provalio u kuću hoteći probosti mačem Perinu kćer Vicu. Priča ima sretan završetak jer se krv nije protila, a oštećenima je pretrpljene duševne boli gospodar Frano kompenzirao dukatima.¹¹⁰

U Duičinoj ulici ozbiljno je ranjen 16. studenoga 1549., oko treće ure noći, Jerolim Bartula Nale, pisar u Stonu. Ranili su ga neki muškarci mačevima, sve zbog prostitutke Vesele Petrove, kako je posvjedočio Marin Paulov Ragnina, koja je stajala na prozoru, a k njoj je istodobno hodilo šest muškaraca.¹¹¹ U Duičinoj ulici došlo je do obračuna mačevima ra-

¹⁰⁹ RAGNINA, Dinko: *Pjesni razlike Dinka Rañine, vlastelina dubrovačkoga*. Stari pisci hrvatski, sv. 8., JAZU, Zagreb, 1891.

¹¹⁰ *Lam. Int.* sv. 114, f. 148-150.

¹¹¹ *Lam. Int.* sv. 94, f. 14-18.

zličitih korisnika usluga prostitutkâ koje su živjele u toj ulici 20. veljače 1554., o čemu je svjedočio Ivan Radonja Gladni.¹¹²

Ponekad se i u krčmama usput obavljala i djelatnost prostitucije. Posumnjavši da je baš o tome riječ, Jelušu Franovu, stačunaru optužio je vratar s Pila 1584. da dovodi djevojke u magazin i da im *rofija*.¹¹³ Merkantilistički duh vladao je renesansnim Gradom, a u prestižnoj trci za zlatom imala je značajnoga udjela i trgovina tijelom (*comercio carnale*) koja se odvijala u noćnim satima.

“Dukat mi, kralj i car,
dukat djevojci častan dar,
za dukat se da na har
vele liepa, vriedna stvar.”¹¹⁴

Renesansni Dubrovnik, kao što se vidi iz prethodnih primjera, ne bi trebalo doživljavati kroz predodžbe prelijepih kurtizanâ koje žive u raskoši i probiru svoje izabranike među bogataškim sinovima i nasljednicima poput Laure Krkarke. Jedva da je takvih i bilo.¹¹⁵ Ali je Grad zato vrvio običnim prostitutkama poput Kitice, Perlice Profumanice, kao i njihove *batese* Pavice iz Duičine ulice (O kojima Držić u *Noveli od Stanca* govori kao o vilama), Pelina i Podmirja, Poviše Prijekoga, Rudanove i Garbine ulice, pa čak i ulice Lučarice, u samom središtu grada, s kojima su članovi noćnih družina kratili noći umjesto da su se u sabranosti i tišini pripravljali za životne izazove pred koje ih je stavljala obitelj i država. Njima upućuje svoje stihove pjesnik Mavro Vetranović u kojima kritizira ženski blud (ne i muške korisnike). Za takve strahuje pisac Nikola Nalješković da bi mogli na sebe navući bolest i vratiti se kući *francavi*. Držić govori o muškim haljinama u koje su se oblačile dubrovačke prostitutke, kao i venecijanske,¹¹⁶ a Nalješković uspoređuje teške slojeve šminke koju na sebe nanašaju kurtizane s debelim naslagama ljepila što rabi Đivo bokarar (u *Komediji VII*) “... veće kole trati neg Đivo

112 *Lam. Int.* sv. 99, f. 9v.

113 *Lam. Int.* sv. 117, f. 169.

114 “Dundo Maroje”, 2. čin, 1. prizor u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 401.

115 STOJAN, S.: *Vjerenice i nevjernice...*, str. 260-265.

116 “Tripče de Utolče”, 3. čin, 2. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 676.

bokarar.”¹¹⁷ Usprkos tim negativnim stavovima prema onima koje su ne-sebično dijelile ljubav domaćima i prolaznicima, pripisujući im svaku opakost i zloću, jedan renesansni reljef na portalu Kneževa dvora prikazuje ogoljela tijela žene i muškarca nadahnuta neobuzdanom životnom snagom. Taj zaljubljeni par, božica ljubavi i bog rata, iako rađen prema antičkim uzorima, odlikuje se ekspresivnom originalnošću, “ispovjednom snagom, likovnom uvjerljivošću i svježinom”, pa je očito umjetnik imao poticaj i nadahnuće u svakodnevici renesansnoga Dubrovnika.¹¹⁸

I kurtizane su, međutim, nosile križ svoga ponižavajućeg i nimalo lakoga posla. Ponekad se događalo da su upravo one bile iskorištene i pokradene. Jela Nikolina prijavila je 8. siječnja 1592. nekoga Piera iz Ancone koji ju je temeljito pokrao dok je nije bilo doma i onda pobjegao.¹¹⁹

Kurtizane i svodilje nosile su nadimke koji su ih stigmatizirali i ostavljali im trajan biljeg aluzivnošću i asocijativnošću poput: Marica Kavaljerica i Milica Gospareva iz Lojarske¹²⁰, Stanula Matalica¹²¹, Marija Cekinica¹²², Pera Ivanova zvana Godilica¹²³, Jela Kortizana¹²⁴ itd. Često su te žene, kao i oni iz njihove okoline, bile žrtve različitih obračuna ili nerazumnih izljeva srdžbe.¹²⁵

Palo Jelić obilazio je noću Maricu Paulovu kada bi njezin muž otišao na dulji put. Dana 8. svibnja 1544. došao je oko ure noći, ali se tada na posjedu u Marice nalazila Stana Mihočeva Kirica. Kada je ugledao Stanu, nasrnuo je na nju mačem i ozlijedio ju.¹²⁶

U trgovinu tijelom često su bile uključene žene i djevojke s otoka Lopuda. Kata Lopučka već je tridesetih godina 16. stoljeća vodila bordel u

117 *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, Stari pisci hrvatski, sv. 5, skupili Vatroslav Jagić i Đuro Daničić, JAZU, Zagreb, 1873., str. 293.

118 KOKOLE, Stanko: “Venera i Mars na portalu Kneževog dvora”, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća. Zbornik radova sa Simpozija Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 121-123.

119 *Lam. Int.* sv. 125, f. 109.

120 *Lam. Int.* sv. 125, f. 117, godina 1592.

121 *Lam. Int.* sv. 105, f. 72, godina 1564.

122 *Lam. Int.* sv. 115, f. 99, godina 1580.

123 *Lam. Int.* sv. 93, f. 66v, godina 1548.

124 *Lam. Int.* sv. 77, f. 55v, godina 1555.

125 *Lam. Int.* sv. 99, f. 210, godina 1554.

126 *Lam. Int.* sv. 90, f. 65.

kojemu je radila i vlastita joj kći Anica. Katino ime često se javlja u tom razdoblju u zapisnicima sudske kancelarije.¹²⁷ Neke su od tih lopudskih žena i živjele u zloglasnoj Duičinoj ulici. Kada je Peru Ivana Godulića iz Duičine ulice istukao usred noći neki Ilija, po svoj prilici korisnik usluga koju su pružale žene iz Duičine, svjedočila je uz ostale i Jakomina Lopučka.¹²⁸ Židovskom kurvom zvali su Niku Ivana mornara s Lopuda koja je živjela u Garbinoj ulici, također nastanjenoj prostitutkama.¹²⁹

Marija Petrova s Lopuda prijavila je nekolicinu muškaraca koji su joj tijekom noći 22. siječnja 1582. došli lupati na vrata kuće u Garbinoj ulici vrijeđajući je da je *rofijala* kćeri i da ima Židove u kući.¹³⁰ Zasigurno je recesija u trgovini i pomorstvu u 2. polovici 16. stoljeća dovela do propasti mnoge otočke obitelji, pa su neke djevojke i mlađe žene s Lopuda potražile izlaz iz bijede u prostituciji. U ovim negativnim kvalifikacijama nije isključen ni zajedljiv odnos Dubrovčana i Lopudana zbog zavisti i konkurencije u vrijeme kada je Lopud brojao 14 tisuća stanovnika, sedamdesetak brodova te mnogo kapetana i brodograditelja. Dživo u *Dundu Maroju* aludira na mogućnost da Dubrovčani u odsutnosti Lopudana seksualno iskorištavaju njihove žene.¹³¹ Gotovo na isti način progovara Držić i u *Arkulinu* o Dubrovčanima koji dolaze u Lopud radi žena kojima su muževi na moru: “E vazda s nekijem leuti dođu, ter mi počnu versat; scijene da mogu štogodi od Lopudaka avancat, ter im para na Prijekom dunižat u Dubrovniku.”¹³² I priča o “lopudskoj sirotici”, zasnovana na svjetskom folklorističkom fenomenu, a izazvana lokalnim skandalom dovodi u pitanje moral jedne djevojke s Lopuda.¹³³ Negativni trend prisutan je i u stoljećima koja su se smjenjivala, o čemu ilustrativno svjedoči pjesma o prostitutki s Lopuda koju znamo u dvjema ver-

127 *Lam Int.* sv. 81, f. 30, f. 246v, godina 1532.

128 *Lam. Int.* sv. 94, f. 9, godina 1549.

129 *Lam. Int.* sv. 105, f. 138, godina 1565.

130 *Lam. Int.* sv. 116, f. 61.

131 “Dundo Maroje”, 1. čin, 9. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 387.

132 “Arkulin”, 3. čin, 2. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 728.

133 STOJAN, Slavica: “Tragom *lopudske sirotice* u književnosti”, u: *Kolo*, 4/9-10 (1994.), str. 808-827.

zijama naslova *Lopučka Mare s igala i Pjesan Lopujkam*, pripisivanoj dvojici autora: Antunu Gleđeviću i Ignjatu Đurđeviću.¹³⁴

Lopudske žene doista su u značajnoj mjeri prisutne u životu renesansnoga Dubrovnika. Margarita s Lopuda tužila je 24. travnja 1553. Mariju Zjenicu tovjernaricu od koje je zatražila nešto milostinje, a ona ju je bacila na tlo i istukla. To su svjedočili Stjepan, bastah i Kata, tovjernarica Lopučka.¹³⁵ Groteskni realizam ženskih nadimaka kojima su obično bile stigmatizirane prostitutke nosila je Frana Simkova Pišavica s Lopuda.¹³⁶ Givana Milašica, dobro poznata stanovnica Grada pisaru kancelarije Kaznenoga suda, skupa s Marijom Lopučkom, svjedočila je na Sudu 19. srpnja. 1566.¹³⁷

Homoseksualizam su zakoni Dubrovačke Republike tretirali kao neprirodni blud i vrlo ga oštro sankcionirali. Zakonodavci su nastojali spriječiti da ulazak ovoga načina spolnoga općenja u Grad drastičnim kaznama odsijecanjem glave onima koji budu uhvaćeni u grijehu, a potom spaljivanjem cijeloga tijela. Prva uredba o tome, koju je donijelo Vijeće umoljenih 1474. godine, pozivala se na jedan slučaj, dok uredba iz 1534. govori o više različitih slučajeva poroka. Mjere koje je tim povodom vlast nastojala poduzeti sadržavale su zauzetost različitim vrstama poduke, otvaranjem javnih škola u kojima se mladež trebala redovno okupljati i pronalaženjem dobrih učitelja.¹³⁸ Marin Držić dotaknuo je i ovo područje ljudske seksualnosti u komediji *Tripče de Utolče*: Slugan Nadihna vjeruje da je Turčin homoseksualac i želi da "prigužiči" njegova gospodara pedanta Krisu – nadriučenjaka.¹³⁹

Noćne izgrede činili su i u družine okupljeni mladi pučana koji su objesnim i nerazumnim nedjelima ispunjali mirne žitelje grada nezadovoljstvom i ogorčenjem.

Pavici, tovjernarici Miha Luccari tijekom noći 13. kolovoza 1582. Vincenzo Markov Cavalcanti i njegova družina u Ulici Pobijani, gdje se na-

134 STOJAN, S.: *Vjerenice i nevjernice...*, str. 261-262.

135 *Lam. Int.* sv. 113, f. 11.

136 *Testamenta Notariae* sv. 41, f. 187v, godina 1560.

137 *Lam. Int.* sv. 107, f. 203.

138 NEDELJKOVIĆ, B. M. *Liber Croceus*, nav. dj., str. 28.

139 "Tripče de Utolče", 4. čin, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 689.

lazi njezina tovijerna, izrezali su brojne kolutove na bačvama od kojih su četiri koluta nađena u kući rečenoga Cavalcantija. O tome obijesnom nerazumnom činu svjedočile su žene iz bolnice preko puta sv. Stjepana i Cvjetko Coto.¹⁴⁰

Luciji Paulovoj bacao je u kuću, koja se nalazila iznad crkve sv. Petra, kamenje Lunardo Puljez u noćnim satima 1. lipnja 1584.¹⁴¹

5. Skatološki motivi u noćnom životu Grada

Na svetkovinu sv. Mihovila 1554. Mari Stjepana Gospodara došli su u ponoć Đivo, sin Jelice krojačice i njegova družina te joj mokrili kroz prozor u kuću.¹⁴²

No, ni žene često nisu bile isključene iz takvih noćnih pustolovina i bezobrazluka. Na Radulina Bartola Vukojevića sa svoga je prozora 8. veljače 1560. prolila bokar mokrača Lukrecija Vicenca Brnica. To mu je palo na rame te mu smokriilo i usmrđjelo cijeli *mantel* i kapu.¹⁴³ Stanula Čelomnica iskrenula je Đivi Rokovoj tijekom noći 5. svibnja 1560. punu noćnu posudu pred kućna vrata.¹⁴⁴ Nikoleta pećnica, koja je stanovala u Pećarevoj ulici, istresala je ženi nekoga Vukosava 17. studenog 1581., dok je ona prolazila tom ulicom, pun bokar *šporkece* na glavu.¹⁴⁵

Slične nezgode nisu nepoznate ni u književnim djelima suvremenih pisaca. U *Komediji VI.* Nikole Nalješkovića ljubavnica zalije svoga dragog koji joj kuca na vrata punom noćnom posudom jer ga nije prepoznala. Uvrijeđen i pun bijesa, on joj uzvraća uvredljivim riječima:

“Ah kurvo mene a g... polila
prema ti si j... kurva vazda bila.”¹⁴⁶

140 *Lam. Int.* sv. 114, f. 296.

141 *Lam. Int.* sv. 117, f. 232.

142 *Lam. Int.* sv. 99, f. 216.

143 *Lam. Int.* sv. 103, f. 119v.

144 *Lam. Int.* sv. 103, f. 157.

145 *Lam. Int.* sv. 116, f. 7.

146 *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, nav. dj., str. 288.

Rabelaisovsku atmosferu susrećemo i u Nalješkovićevoj *Komediji V.* u kojoj sluškinja Maruša prijeti gospodarici: "...činit ću potanje, na vjeru, da mižaš."¹⁴⁷

Noćni ulični momenti poput prolijevanja noćnih posuda nekome na odjeću ili glavu fragmenti su jednoga nejasnog, tamnog svijeta koji nam je danas teško odgonetljiv, no on svakako demonstrira specifičnu atmosferu trga i organizaciju uličnoga govora renesansnoga Dubrovnička suprotnu svakoj ozbiljnosti i ceremonijalnosti crkvenih i državnih pogleda na svijet.¹⁴⁸ U tom ozračju ni bokari mokračće nisu uvijek doživljavani u negativnom svjetlu. U Držićevoj komediji *Dundo Maroje* razmaženi mladi plemići Niko i Pjero žele se provesti u Rimu poput Mara, u dobru jelu i piću i s nekom lijepom kurtizanom, što Niko pojednostavljeno objašnjava trijeznom mladom i poduzetnom trgovcu Vlahu: "Ištemo naše refridžerijo, Mara Marojeva, da nas stavi u pišinu." Biti u "pišini" ovdje se razumije kao stanje ugone i topline, suprotno merkantilističkom principu života uz naporan rad i rizike putovanja u svrhu stjecanja materijalnih dobara.¹⁴⁹ Ovakav stav često se javlja i unutar oficijelnoga govora. Realizam noćnoga života često je, naime, svodio okvire življenja na tjelesni plan u kojemu je govor o pražnjenju zauzimao važno mjesto.

Jaketa Pompeja Gondola prolazio je 1. svibnja, dakle blagdanskoga dana, 1545. Crevljarskom ulicom poslije prve ure noći.¹⁵⁰ Na uglu Široke ulice, dok je mokrio, netko je prošao mimo njega, ali on je mirno nastavio mokriti. Kad se pomokrio, skrenuo je u uličicu sv. Jakova. Tada je primijetio da preko puta crkve stoji onaj isti čovjek koji je prošao mimo njega dok je mokrio.

I ofičal noći Nikola Luke Sorgo našao je važnim spomenuti da je mokrio iza jedne kolone kada ga je netko dva puta probo mačem 7. travnja 1548.¹⁵¹

147 Nalješković, Benetović, Palmotić, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, sv. 9, Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1965., str. 79.

148 BAHTIN, M.: *Stvaralaštvo Fransoa Rablea...*, str. 133.

149 "Dundo Maroje", 2. čin, 2. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 402.

150 *Lam. Int.* sv. 91, f. 33v-34v.

151 *Lam. Int.* sv. 93, f. 20v.

Taj tjelesni plan življenja na isti je način prisutan i u književnosti. Kod Marina Držića u komediji *Venere i Adon* Vukodlak Vlahu Grubišu naziva govnom: “I govna li ovoga mislite ženiti?”¹⁵² Potom Grubiša Vukodlaka opetovano oslovljava: “pjanico uscana...”¹⁵³

Bokčilo se slično obraća Dundu: “Ovo, odkle sam iz Grada, nijesam se usrao, nisam imao čim s tvojom hranom...”¹⁵⁴ Ta povezanost s funkcijama donjega dijela tijela: trbuha, spolnih organa i stražnjice, kao što su mokrenje, pražnjenje crijeva i snošaji ima svoj odjek i u nadimačkom sustavu renesansnoga Dubrovnika. Postoje cijeli splet nadimačkih varijacija na temu mokrenja koje su stjecali i žene i muškarci. Uz groteskni realizam ovih ženskih nadimaka: Frana Simkova Pišavica s Lopuda,¹⁵⁵ Pera Pišurica,¹⁵⁶ Mara Pišarica,¹⁵⁷ gotovo su identični oni koji su nadijevani muškarcima: Đuro Pišanica bastah,¹⁵⁸ Stjepan soldat zvan Sapurina i Đuro Pišavica.¹⁵⁹ Naišla sam na sljedeće nadimke povezane izravno s muškim spolnim organom: Nikola Boljokurac¹⁶⁰, Maruša Skurca iz Dučine¹⁶¹, Stanula Skurčanica iz Hranilović ulice¹⁶², dok je u nekom sporu svjedočio Nikola Vuković Penis (vjerojatno je pisar zapisao latinski prijevod nadimka zbog digniteta suda).¹⁶³

Nadimak asocijativnoga značenja, povezan uz ženski spolni organ nosila je Pera Šupiljata.¹⁶⁴ Nadimak Tome Prcačulje aludirao je na njezin razvijeni spolni nagon.¹⁶⁵

152 “Venere i Adon”, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 323.

153 “Venere i Adon”, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 324, 327.

154 “Dundo Maroje”, 1. čin, 1. prizor, u: DRŽIĆ, M.: *Djela...*, str. 351.

155 *Testamenta Notariae* sv. 41, f. 187v, godina 1560.

156 *Lam. Int.* sv. 113, f. 38, godina 1577.

157 *Lam. Int.* sv. 105, f. 82v, godina 1564.

158 *Lam. Int.* sv. 90, f. 229, godina 1544.

159 *Lam. Int.* sv. 87, f. 62, godina 1541.

160 *Lam. Int.* sv. 114, f. 59, godina 1577.

161 *Lam. Int.* sv. 98, f. 3v, godina 1552.

162 *Lam. Int.* sv. 93, f. 150, godina 1548.

163 *Lam. Int.* sv. 91 f. 246, godina 1546.

164 *Lam. Int.* sv. 99, f. 21v, godina 1554.

165 *Lam. Int.* sv. 113, f. 57, godina 1577.

Skatološko značenje imaju sljedeći nadimci: Vlahuša Govno¹⁶⁶, Ivanka Prknilova iz Duičine¹⁶⁷, Mara Ivaniša Kujača¹⁶⁸, Ivan Raosaljić Prdonja¹⁶⁹, uz povraćanje Mada Petra Rigušica.¹⁷⁰

6. Noć, strasti i besposlenost

Sudski zapisnici Kaznenoga suda pružaju nam doista obilje informacija o tome kako se odvijao noćni život u renesansnom Dubrovniku. U neprobojnoj tami, koju jedva da je malo moglo ublažiti tanašno svjetlo *lanterne* noćne ophodnje, otvoreni prostori Grada ulijevali su strah od neugodnih iznenađenja svakom slučajnom prolazniku. Karnevalsko razdoblje obilnije je ispunjavalo zapisnik kriminalne prakse od mirnijih dijelova godine, premda su vlasti u tom razdoblju tolerirale sitnije izgrede i manifestacije razuzdanosti. Izvan karnevalske sezone, osim obijesne muške mladosti okupljene u razuzdanim družinama i žena sumnjiva morala, malo je tko od ozbiljnih i mirnih stanovnika Grada izazivao *Fortunu* noćnim izlaskom iz kuće bez prijeke potrebe. Pa ipak bilo je krčmi koje su i noću poslovale usprkos prohibiciji vlasti i u kojima su noćni posjetitelji, ne samo stranci mornari, već i Dubrovčani, kušali slasti zabranjenoga voća. Iako su postojale družine plemića i građana koje su kazališnim predstavama podizale civilizacijsku i kulturnu razinu života u gradu, raspojasane skupine mladića, čak i onih koji su davno prošli prag punoljetnosti, istodobno su kršile sva civilizacijska pravila noćnoga života u Gradu, unoseći svojim ponašanjem među njegove stanovnike strah i smutnju. Svakako, nije postojala granica druženja među onima koji su uveseljavali ljude svojim predstavama i onih koji su unosili strah među žitelje Grada svojim noćnim pohodima.

Za žene koje su sudjelovale u noćnom životu Grada nije postojao nikakav izgovor. Moralni integritet bio je ozbiljno narušen čak i krčmaricama koje su pićem posluživale kasne goste, pa se i njihov posao držao

166 *Lam. Int.* sv. 105, f. 22, godina 1564.

167 *Lam. Int.* sv. 96, f. 47v, godina 1552.

168 *Lam. Int.* sv. 93, f. 19v, godina 1548.

169 *Lam. Int.* sv. 92, f. 127v, godina 1548.

170 *Lam. Int.* sv. 107, f. 6, godina 1565.

vrlo bliskim tjelesnoj trgovini. Jedna renesansna kamena greda koja je očito bila ukras kamina, a slučajno je pronađena među iskopinama u vrtu, u središtu Dubrovnika, privlači pozornost upravo stoga što upozorava na jedan “nepoznati sloj kulturnog života dubrovačke sredine”. Umjetnik je na njoj znalački prikazao jedan neobični motiv – porok požude. Dakako, požudu predstavlja žena i kipar se nalazio pred vrlo zahtjevnim zadatkom da je učini ružnom kao simbolički lik zla, a da ipak opravda i njezinu privlačnost kao objekt grešnih muških želja. Zato je sa svake strane ženi dodao po jedno malo demonsko biće koje ima namrgođeno lice jednako kao i žena. U ovom reljefu Prelog prepoznaje priču sličnu onoj koju nam je ispričao Marin Držić u svojoj *Noveli od Stanca*, priču koju je kreirala noć, strast i besposlenost, utvrdivši da postojanje ovoga reljefa upućuje na “neke polutajne strane dubrovačkog života u 15 i 16 st...”, na atmosferu ludih, i ne samo pokladnih, noći koje nisu pripadale samo mladim gospodarima renesansnoga Dubrovnika.¹⁷¹

Literatura

- BAHTIN, Mihail: *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978.
- BATUŠIĆ, Nikola: *Povijest hrvatskog kazališta*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- BELAMARIĆ, Joško: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Književni krug, Split, 2001.
- BURKE, Petar: *The historical anthropology of early modern Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- CHASTEL, André: “L`artista”, u: *L`uomo del Rinascimento*, ur. Eugenio Garin, Economica Laterza sv. 57, Editori Laterza, Bari, 2000., str. 239-269.
- DRŽIĆ, Marin: *Djela*, ur. Frano Čale, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1979.

¹⁷¹ PRELOG, Milan: “Dubrovačke varijacije”, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća. Zbornik radova sa Simpozija Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 21-23.

- ELIAS, Norbert: *O procesu civilizacije*, Antibarbarus, Zagreb, 1996.
- JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka: "Post tertiam campanam' - Noćni život Dubrovnika u srednjem vijeku", u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 32 (1994.), str. 7-13.
- KOKOLE, Stanko: "Venera i Mars na portalu Kneževog dvora", u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća. Zbornik radova sa Simpozija Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 121-123.
- LOZICA, Ivan: *Poganska baština*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
- *Nalješković, Benetović, Palmotić*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 9., Matica hrvatska, Zora, Zagreb, 1965.
- NEDELJKOVIĆ, Branislav M.: *Liber Croceus*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda SANU 3. odeljenje, knjiga 24., Beograd, 1997.
- PANTIĆ, Miroslav: "Manji prilozi za istoriju naše starije književnosti i kulture (II)", u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, 19/3 (1971.), str. 381-394.
- ISTI: "Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku", u: *Zbornik istorije književnosti* 3 (1962.), str. 203-210.
- *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, Stari pisci hrvatski, sv. 5., skupili Vatroslav Jagić i Đuro Daničić, JAZU, Zagreb, 1873.
- PRELOG, Milan: "Dubrovačke varijacije", u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, Zbornik radova sa Simpozija Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1987., str. 21-23.
- RAGNINA, Dinko: *Pjesni razlike Dinka Rađine, vlastelina dubrovačkoga*, Stari pisci hrvatski, sv. 8., JAZU, Zagreb, 1891.

- RAVANČIĆ, Gordan: *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2001.
- REŠETAR, Milan: "Dubrovačka turica", u: *Zbornik za život i običaje južnih Slavena* 29/2 (1934.), str. 79-80.
- ISTI: "Uvod", u: *Djela Marina Držića*, uredio i predgovor napisao Milan Rešetar, Stari pisci hrvatski sv. 7, JAZU, Zagreb, 1930.
- STOJAN, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Prometej, Dubrovnik – Zagreb, 2003.

Izvori

- *Lamenta de intus*, ser. 51, Državni arhiv u Dubrovniku (DAD).
- *Leges et Instructiones*, ser. 21.1, DAD.
- *Consilii Rogatorum*, ser. 3, DAD.
- *Testamenta Notariae*, ser. 10.1, DAD.

CHALLENGE OF NIGHT IN RENAISSANCE DUBROVNIK

Summary

On the basis of the modern documentation and works of prominent writers of that period and using the newest researches of those intriguing problems, the author reconstructs the night life of renaissance Dubrovnik, which was everything but not idyllic and desirable. Marin Držić wrote about that in the best way. He compares night with a hell because that is a period of terrible shadows, when every kind of joy and happiness stops and cry gets a special power. Horse jokes of the young noblemen, fights and plays with swords and knives were regular night occurrences. On the scandalous rank-list of the night disturbances of peace usage of sword was incomparably ahead of all other kinds of weapon in the mutual fights of nobility and citizens. The noblemen were not the only participants in disturbances, but - even more - the plebeian youth. People, who were night guards, experienced many inconveniences, because they were not educated for that job and they did not have any kind of authority, especially over the noblemen, so it seemed that the authorities were powerless in this respect.

Key words: *Dubrovnik, renaissance, night, guard, disturbance, fight, maskers, courtesan.*